

Turistička valorizacija istarskih kaštela

Mužina, Sara

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:188811>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrića u Puli
Odjel za interdisciplinarnu, talijansku i kulturološku studiju

SARA MUŽINA

TURISTIČKA VALORIZACIJA ISTARSKIH KAŠTELA

Završni rad

Pula, srpanj 2017.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za interdisciplinarnu, talijansku i kulturološku studiju

SARA MUŽINA

TURISTIČKA VALORIZACIJA ISTARSKIH KAŠTELA

Završni rad

JMBAG: 0303052805, redovita studentica

Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Kulturno-povijesni spomenici

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Nacionalna povijest

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, srpanj 2017.

Ja, dolje potpisana Sara Mužina, kandidatkinja za prvostupnicu Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz nekog necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica:

U Puli, 13. srpnja 2017.

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Sara Mužina, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Turistička valorizacija istarskih kaštela koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 13. srpnja 2017.

Potpis:

SADRŽAJ

UVOD	1
1. NASTANAK I RAZVOJ ISTARSKIH KAŠTELA	3
2. POVIJESNE ODREDNICE ISTARSKIH KAŠTELA	5
2.1. Boljun	5
2.2. Dvigrad	6
2.3. Kožljak	7
2.4. Kršan	9
2.5. Lupoglav	10
2.6. Momjan	11
2.7. Paz	13
2.8. Petrapilosa	14
2.9. Rašpor	15
2.10. Savičenta	16
2.11. Šumber	18
3. KULTURNI TURIZAM	20
3.1. Pozitivni i negativni utjecaji kulturnog turizma	21
3.2. Europske kulturne rute	22
3.3. Akcijski plan za razvoj kulturnog turizma	23
3.4. Kulturni turizam u Istri	23
4. TURISTIČKA VALORIZACIJA ISTARSKIH KAŠTELA	26
4.1. Valorizacija – pojmovno određenje	26
4.2. Turistička valorizacija	26
4.2.1 Integrirani razvojni program „KulTERRA“	27
4.2.2 Difuzni hotel Savičenta	28
4.2.3 Srednjovjekovni tematski park	28
4.2.4 Čuvar Istarskog razvoda – kaštel Kršan	29
4.2.5 Nazmon	30
4.2.6 Kožljački kunfin	31
4.2.7 GlagoBoljun	31
4.2.8 ŠumberArt	32
4.2.9 Brigido – hotel Baština	32
4.2.10 Ca- Rašpor	33

4.2.11	Rota – wine	33
4.2.12	Tura istarskih kaštela	34
4.2.13	Dani otvorenih „vrata“	34
ZAKLJUČAK		36
POPIS LITERATURE		37
POPIS SLIKA I TABLICA.....		39
SAŽETAK.....		40
SUMMARY		41

UVOD

Gradnja kaštela obilježila je istarsko srednjovjekovlje. Ako se ne može prepoznati je li neko mjesto, selo, naselje ili grad, posjedovanjem kaštela mjesto se deklarira kao grad. Istra je u srednjem vijeku bila podijeljena između dvije velesile, Mletačke Republike i Habsburške Monarhije te su kašteli bili izgrađeni po uzoru na one diljem Europe.

Svaki kaštel ima neku svoju posebnost, neki detalj ili legendu koja se veže za njega. Zato se može valorizirati na svoj način te se time dobiva raznovrsnija ponuda. Današnji je problem da je većina kaštela u derutnom stanju te im se, osim u slučaju nekoliko općina, ne pridaje prevelika pažnja za njihovu obnovu i valorizaciju u turističke svrhe. Većinom su problem financijska sredstva, pristup do njih, a uz to neki kašteli nemaju sređene vlasničke odnose. Valorizacijom kaštela, osim što bi se građevina sačuvala od propadanja, produžila bi se turistička sezona te bi lokalna zajednica dobila mnoge koristi.

Metodologija izrade rada kreće s upoznavanjem teme, postavljanjem problema te interpretacijom podataka. Zatim slijedi postavljanje hipoteze i njihovo dokazivanje. Autorica je izvršila terenski rad kako bi se upoznala sa sadašnjim stanjem kaštela te će se zbog toga uz svaki opis kaštela priložiti i fotografija njihova sadašnjega stanja. U zaključku se nalazi sažetak opisanih rezultata te preporuka za daljnja istraživanja.

U prvom dijelu se upoznaje sa samom temom kaštela, što su to zapravo kašteli te kako je tekao njihov razvoj.

U drugom dijelu se prikazuju odabrani kašteli u Istri, a razlog njihova odabira je taj što njihovo sadašnje stanje ima potencijala za buduću valorizaciju. Odabrani kašteli su Boljun, Dvigrad, Kožljak, Kršan, Lupoglav, Momjan, Paz, Rašpor i Šumber.

Turistička valorizacija kaštela pogodovala bi razvoju kulturnog turizma te se u trećem dijelu daje pojmovno određenje kulturnog turizma, prednosti i nedostaci navedenog selektivnog oblika te kako se njegov daljnji razvoj očituje na razini cijele države i same istarske regije.

Posljednji se dio odnosi na samu turističku valorizaciju, ističe se njezino pojmovno određenje te se navode prijedlozi i ideje za valorizaciju istarskih kaštela. Neki prijedlozi i ideje navedeni su u Master planovima općina te su neke ideje već kandidirane na EU fondovima koji su izvor prihoda za valorizaciju takvih građevina zbog opsega rada i opremanja. Osim već osmišljenih ideja, autorica rada navodi vlastite ideje za valorizaciju kaštela koji nisu određeni nikakvim Master planovima i nisu kandidirani na EU fondovima, već se temelje na njezinoj mašti te zbog toga ne ulazi ni u kakve financijske i druge razrade, nego se orijentira samo na ideju.

U zaključku se donosi sažetak koji je bitan za cjelokupno razumijevanje rada te se daje preporuka za daljnja istraživanja - hoće li autoričine ideje ostati samo na ideji ovog rada ili će se primijeniti u praksi.

1. NASTANAK I RAZVOJ ISTARSKIH KAŠTELA

Već od najstarijeg doba ljudi su gradili obrambene građevine u kojima se tražila sigurnost i udobnost boravka na nekom području. Položaj na koje su smještali takve građevine bili su nedostupni vrhunci, morski tjesnaci, zakloni vodenih tokova ili pak položaji koji nadvisuju pomorske i kopnene putove. „Porastom nesigurnosti, gradska naselja kao i utvrđeni feudalni gradovi zbog svoje bolje obrane u bližem i daljem okolišu podižu manje obrambene jedinice: promatračnice, tvrđavice, čardake, često raspoređene tako da svojim povezivanjem stvaraju obrambene pojase.“¹ Razdoblje istarskog srednjovjekovlja obilježila je gradnja kaštela. Kaštel je „srednjovjekovna građevinska cjelina poglavito fortifikacijske namjene, u pravilu sa stalnom posadom i stanovništvom.“² Kašteli u Istri izgrađeni su po uzoru na slične građevine u ostalim dijelovima Europe kao što su Italija, Austrija i Njemačka. Nadalje, često su mijenjali svoje vlasnike, spaljivalo ih se, nadograđivalo i tako redom kroz stoljeća. Za istarske kaštele vezane su mnoge legende, prijevare i sl. Većina kaštela se u pisanim izvorima prvi puta spominje 1102. kada ih Ulrich II. Weimar-Orlamünde daruje akvilejskom patrijarhu. „Kašteli imaju mnoge arhitektonske sličnosti; svi su građeni od kamena, sastoje se od glavne kule, zidina, zgrade za stanovanje, gospodarskih prostorija i otvorenog dvorišta, a o financijskoj moći vladara ovisi njihova veličina.“³ U njih se ulazilo pokretnim mostom ili pak dobro obranjenim ulazom. Zbog pojave vatrenog oružja, u 16. stoljeću počinje otpadati značaj kaštela jer su i one najviše kule bile lako dostupne topovskoj paljbi. Tada se kašteli počinju napuštati, stanovništvo se seli u obližnje gradove, a samo nekolicina njih u Istri se prilagođava novom načinu ratovanja te se obnavljaju s nižim i zaobljenijim kulama kako bi se topovske kugle mogle otkotrljati niz njih. Na geografskoj karti (slika 1) prikazan je prostorni raspored istarskih kaštela.

¹ Ana Deanović, *Utvrde i perivoji*, Zagreb 2001., str. 13.

² <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1328> (7. svibnja 2017.)

³ Integrirani program za susjedstvo Slovenija - Mađarska - Hrvatska 2004.-2006., u: *Istarski kašteli – I castelli Istriani*, Revitas, 2007., str. 6.

Slika 1. Prostorni raspored istarskih kaštela

Izvor: Integrirani program za susjedstvo Slovenija - Mađarska - Hrvatska 2004. - 2006., u:
Istarski kašteli – I castelli Istriani, Revitas, 2007., str. 3.

Najpoznatiji kašteli u Istri koji će biti predstavljeni abecednim redom u radu su: Boljun, Dvigrad, Kožljak, Kršan, Lupoglav, Momjan, Paz, Petrapilosa, Rašpor Savičenta i Šumber. Danas su, nažalost, kašteli u derutnom stanju, samo se u nekolicinu njih počelo ulagati, u neke samo da ne propadnu, dok druge vide budućnost kroz potencijal za turističku valorizaciju koja će se predstaviti u četvrtom poglavlju.

2. POVIJESNE ODREDNICE ISTARSKIH KAŠTELA

U ovom poglavlju bit će predstavljene i opisane već gore navedeni kašteli koji imaju potencijala za turističku valorizaciju. Navest će se gdje se oni nalaze, kada se prvi puta spominju te kako je teкао njihov povijesni tijek, tj. tko su bili prvi vlasnici, kako su se oni mijenjali, kakve su oni strukture, jesu li stradavali u ratnim razaranjima te jesu li tijekom povijesti mijenjali svoj oblik.

2.1. Boljun

Na mjestu stare prapovijesne gradine iznad ceste Paz-Lupoglav smješten je kaštel Boljun. On se pod imenom Bagnoli prvi puta spominje 1102. u darovnici Markrofa i akvilejskog patrijarha. Od 1102. Boljun često mijenja svoje feudalne gospodare. Tako ga između 1335. i 1350. patrijarh Bertnard de st. Ginnes daje firentinskom bankaru Giovanniju Turriniju, a 1356. patrijarh Nicholas von Luxembourg potvrđuje ga Turrinijevom bratu Isaacu. Nicholas i Albert von Eberstein postaju vlasnici sedamdesetih godina 14. stoljeća, ali ga odmah 1373. ustupaju grofu Hugu VIII. Devinskom. Kaštel je za vrijeme njegove vladavine bio srušen i nije se smio obnavljati. Nakon smrti Huga IX., posljednjeg muškog nasljednika obitelji Devinski, kaštel nakratko dolazi u posjed tršćanskog kapetana Nicholasa Wachsensteinera. Heinrich i Thomas Erlacher, Riječanin Ivan Zechorner te austrijska Komora gospodare Boljunom do kraja 15. stoljeća, točnije do 1498. kada ga u zakup uzima senjska obitelj Moyses, no titulu još uvijek ima Thomasov sin Heinrich Erlacher. Od 1508. do 1509. kaštel nakratko u posjedu imaju Mlečani, a onda nakon obitelji Moyses kaštel zauzimaju Nikolići, gospodari Kožljaka. Uskoci su u nekoliko navrata napadali Boljun, dok ga naposljetku nisu osvojili, no kaštel se zahvaljujući kapetanu Antanasiju Calottu uspjelo obraniti. Nakon uskočkog napada izgubio je vojni značaj te je kao i drugi kašteli prepušten propasti. Osim što je često mijenjao gospodare, kaštel je često mijenjao i svoj izgled; zidovi su povišeni, podebljani, dodavale su se nove kule, itd. „Kaštel ima oblik ograđenog kvadrata, dimenzije 24 x 23, a na zapadnoj mu strani prethodi predziđe koje ima oblik ulaza, uz koji se nalazi masivna okrugla kula (slika 2) te se u njega može ući kroz troja vrata; vanjska polukružna, na desnom uglu predziđa te na ulaz koji je smješten na glavnim zidinama.“⁴

⁴ Slaven Bertoša, *Osebužno mjesto austrijske Istre. Lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku*, Zagreb 2011., str. 78.

Slika 2. Kaštel Boljun - masivna okrugla kula

Izvor: Autoričina fotografija

Osim okrugle kule koja je imala stožasto krovište, kaštel nije bio natkriven. U dužini su zidova s unutarnje strane bile postavljene drvene konstrukcije za pristup strelnicama - puškarnicama u nekoliko razina. U okruglu se kulu ulazilo iz centralnog prostora kaštela po kamenim stepenicama, na zid prigrada se dolazilo iz okrugle kule, a u najnižu se etažu kule ulazilo iz prigrada. Unutrašnjost je kaštela bila prazna jer je služila kao zbjeg za ljude i stoku.

2.2. Dvigrad

Dvigrad ili tal. Duecatelli prvi se put spominje 879. godine kada jurisdikciju nad dvigradskom crkvom dobiva akvilejski patrijarh. Dvigrad označava dva grada, Castel Parentino i Moncastello, no Castel Parentino napušten je za vrijeme srednjeg vijeka te kad se govori o Dvigradu zapravo se govori o Moncastellu (slika 3).

Slika 3. Moncastello

Izvor: Autoričina fotografija

Dvigrad je pod apsolutnom vlašću patrijarha sve do 13. stoljeća kada ga preuzimaju grofovi Gorički te tada patrijarsi ostaju samo kao nominalna vlast. „Tijekom 14. st. sve je veći utjecaj Venecije, ali ona administrativnu vlast preuzima tek 1413., kada je donesen Statut Dvigradskoga komuna, kojim je stvarno dokinuta patrijarhova vlast.“⁵ U drugoj polovici 16. stoljeća dolazi do sukoba između Venecije i Austrije, a uz to hara epidemija kuge i malarije. Zbog ratnog stanja i bolesti, stanovništvo se seli u obližnji Kanfanar te u Dvigradu obitava sve manje stanovnika sve do njihovog konačnog iseljavanja 1714., kada je napuštena crkva sv. Sofije. Kaštel je okružen dvostrukim zidinama s trima gradskim vratima i tri obrambene kule. Na zapadnom dijelu se nalaze prostorije za vojnu posadu, a na jugozapadnoj strani bio je smješten obrtnički dio. Ostali dio kaštela zauzimale su kuće za obične građane.

2.3. Kožljak

Na zapadnim padinama Učke, uz Čepićko polje, nalazi se Kožljak. Kaštel Kožljak smješten je na strmoj litici od 184 metra nadmorske visine, gdje se nalazio put koji je povezivao Istru i Liburniju. Kaštelu se ponekad pridaje i toponim Kunfin, što predstavlja znak, među, granicu jer se nalazio na razmeđi između austrijske i mletačke Istre. Kaštel je izgrađen na

⁵ <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=773> (13. lipnja 2017.)

mjestu stare prapovijesne gradine, a njegovi prvi vlasnici, koji pripadaju pazinskom rodu, nadjenuli su mu ime Cosilaco ili de Wachsenstein i njime vladaju sve do 1323. U pisanim se izvorima prvi put spominje pod imenom Castrum Iosilach i to „17. studenog 1102. godine među gradovima koje grof Ulrich II. Weimar – Orlamünde daruje akvilejskim patrijarsima.“⁶ Od ostalih vlasnika kaštela navode se grofovi Gorički koji su njime vladali od 1323. do 1325., kada je zbog podmirivanja dugova grofica Beatrice darovala kaštel grofu Hugu III. Devinskom. Uz navedene, kao najpoznatiji vlasnici kaštela uzimaju se obitelji Nikolić i Moyses. Za vrijeme obitelji Moyses, kožljački teritorij proširio se sve do Veprinačke komune i Boljanskog polja te je obuhvaćao Brdo, Grobnik, Posert, Letaj, Šušnjevicu i Novu Vas. Uz feudalca Nikolića veže se legenda kako je bio veliki ljubitelj konja te da je svog omiljenog pokopao uz sve počasti kršćanskog pogreba te su čak zvonila i crkvena zvona. Za vrijeme kratke opsade Venecije u 16. stoljeću u kaštelu živi venecijanska obitelj Barbo koja se u vrijeme reformacije preobrati na protestantizam te je u kaštelu primala istaknute propovjednike i pisce, čime je pomagala protestantima sve dok ih Crkva nije protjerala i osudila na nemilost inkvizicije. Što se tiče tehničkog izgleda kaštela, sadašnje je stanje prikazano na četvrtoj fotografiji.

Slika 4. Kaštel Kožljak

Izvor: Autoričina fotografija

Kaštel se sastojao od dva dijela, stambenog i gospodarskog te je imao i manji suburbij, tj. podgrađe koje je imalo sajmišnu i trgovačku funkciju. Nadalje, bio je okružen obrambenim

⁶ Integrirani program za susjedstvo Slovenija - Mađarska – Hrvatska 2004.-2006., *Istarski kašteli – I castelli Istriani*, Revitas, 2007., str. 30.

zidinama s dvije polukružne kule, a unutar zidina smještena je romanička crkva sv. Hadrijana. Zanimljivost koja se veže uz kaštel je njegov sačuvan zatvor.

2.4. Kršan

Kršan je smješten 15. kilometara od Labina, na raskrižju putova koji su vodili od Kožljaka, koji bio pod vlašću akvilejskih patrijarha, prema Pićnu, središtu Pićanske biskupije, potom Pazinu, područje vladanja goričkih feudalaca, te od sv. Martina i Letaja prema starom Kočuru i Labinu. Prvi se put spominje kao *Castrum Carsach*, 1274. u mirovnom ugovoru između Milaneza Raimonda della Torrea i Alberta II. Goričkog, koji su sedam godina ranije započeli svoj rat za prevlast nakon smrti akvilejskog patrijarha Bertholda von Andech-Merana. Graditelj kaštela je nepoznat, ali se zna njegov obnovitelj, a to je bio Heinrich III. Pazinski čija je obitelj kaštelom vladala sve do 17. stoljeća. Heinrich III., osim što obnavlja kaštel, u njemu gradi crkvu sv. Ivana Krstitelja. Nakon Heinrichove smrti 1323. Kršanom, u ime svojeg maloljetnog sina Johanna, vlada Heinrichova udovica Beatrix Bavarka. Ona 1331. sklapa ugovor s Venecijom kojoj ustupa grad kako bi se domogla Kožljaka. Kada u tom naumu nije uspjela, povlači se iz Kršana te iako njime vladaju nasljednici Heinricha III., on je vraćen patrijarhu. Kao posljednji vladar Kršana, i to u 20. stoljeću, spominje se Matija Tonetti, znan kao „crveni grof“, koji ga dobiva od Francesca Scribanija. Nažalost, Tonetti, zaokupljen trgovačkim poslovima, ne mari previše za kaštel te ga poluspaljenog prodaje jednoj hrvatskoj obitelji. „Kaštel je reprezentativna građevina s unutarnjim dvorištem, cisternom i okolnim monumentalnim rezidencijalnim sklopom.“⁷ Osim kule, ostali dijelovi kaštela doživjeli su preinake te su preuređeni u stambene zgrade (slika 5). Ostao je sačuvan okvir gotičkog portala iz 15. stoljeća te bunarsko grlo s uklesanom godinom 1666.

⁷ Integrirani program za susjedstvo Slovenija - Mađarska – Hrvatska 2004.-2006., *Istarski kašteli – I castelli Istriani*, Revitas, 2007., str. 34.

Slika 5. Dijelovi kaštela Kršan preuređeni u stambene zgrade

Izvor: Autoričina fotografija

Zanimljivost koja se veže uz kaštel je da je u njemu sredinom 19. stoljeća, Josip de Sušeni, plemić talijanskog podrijetla, pronašao prijepis Istarskog razvoda iz 1546. koji je napisao Levac Križanić. Istarski razvod je dokument kojim se svjedoči život i pismenost Hrvata tijekom srednjeg vijeka. Nakon što je shvatio važnost dokumenta, poslao ga je Ljudevitu Gaju u Zagreb, a ovaj je dokument predao Anti Starčeviću, te ga je on objavio 1852.

2.5. Lupoglav

Lupoglav je naselje između Vranje i Roča, podno jugozapadnih obronaka Ćićarije. Sam naziv mjesta proizlazi iz riječi „lepo“ i „glav“, što bi značilo lijepi vrh. U Lupoglavu se nalaze dva kaštela, no stariji je kaštel u potpuno derutnom stanju pa će se u radu obraditi samo noviji kaštel koji ima potencijala za turističku valorizaciju te će njegovo današnje stanje biti prikazano na slici 7. Novi kaštel Lupoglav smješten je u dolini te se nalazi zapadnije od starog kaštela.

Slika 6. Novi kaštel Lupoglav

Izvor: Autoričina fotografija

Gradnja novog kaštela započinje polovicom 17. stoljeća kada je obitelj Brigido, koja je u to vrijeme vladala Lupoglavom, zaključila da im stari kaštel ne pruža potrebnu sigurnost te je novi kaštel sagrađen kamenjem iz staroga.

Novi kaštel zapravo izgleda kao zgrada „koja je okružena zidinama, na kojima se nalaze četiri male kule.“⁸ Oko kaštela gradi se nekoliko objekata koji su funkcionalno povezani s njim. Na sjeverni su zid, s unutarnje strane, bile naslonjene dvije građevine od kojih je jedna vjerojatno služila kao zatvor. „Pročelje je palače raščlanjeno jednostavnim pravokutnim prozorima, a raskošno je bio obrađen samo glavni kameni portal.“⁹ Prizemlje palače imalo je gospodarske sadržaje poput skladišta, kuhinje, vinskog podruma, dok je drugi kat palače bio namijenjen stanovanju. Novi kaštel Lupoglav bio je u funkciji sve do 19. st., točnije do 1847., a nakon Drugog svjetskog rata nacionaliziran je i u potpunosti razrušen.

2.6. Momjan

Kaštel u Momjanu nalazi se u sjevernoj Istri, nad dolinom rijeke Dragonje kraj slovenske granice. „Prvi puta se spominje 4. lipnja 1035. u ispravi izdanoj od strane njemačkog cara Konrada II. i to kao selo koje pripada samostanu sv. Mihaela kod Vižinade“,¹⁰ a 1102.

⁸ Slaven Bertoša, *Osebnjino mjesto austrijske Istre. Lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku*, Zagreb 2011., str. 43

⁹ Marijan Bradanović, „Novi kaštel Lupoglav“, *Zbornik Općine Lupoglav*, Lupoglav 2005., str. 57.-61.

¹⁰ Integrirani program za susjedstvo Slovenija - Mađarska – Hrvatska 2004.-2006., u: *Istarski kašteli – I castelli Istriani*, Revitas, 2007., str. 42.

prelazi k akvilejskom patrijarhu Urlichu I. von Eppensteinu, ali tada se još ne spominje kaštel već samo Villa Mimilianum, što na hrvatskom znači selo Momjan. Sama gradnja kaštela započinje u prvoj polovici 13. stoljeća kada je kaštel od strane markgrofa ustupljen Woscaleu I. Devinskom, no nema sačuvane darovnice koja bi to potvrdila. Nakon sukoba između Venecije i goričko-patrijarškog saveza Vikard II. Kostelski, koji se borio na pobjedničkoj strani, tj. na strani Goričkih, u proljeće 1311. zauzima Momjan. No, nije ga dugo posjedovao zato što ga je 7. svibnja iste godine prodao Friedrichu od Prampera za 200 akvilejskih maraka, koji ga u prosincu iste godine prodaje goričkom grofu Heinrichu II. Od 1320. u Momjanu gospoduje Woscalc koji je zvan i Wachspetuel. Zbog njegova imena dugo se smatralo da je iz roda prvih gospodara grada, no kasnijim istraživanjem dokazano je da je iz obitelji Novoga Grada, slovenskog sela uz samu hrvatsku granicu.

Slika 7. Kaštel Momjan

Izvor: Autoričina fotografija

Nakon obiteljske diobe goričkih grofova 13. travnja 1342. Momjan preuzima najstariji brat Albert IV., koji 1343. dolazi u sukob s Venecijom gdje gubi te je prisiljen srušiti Momjan. Nije poznato koliko je Momjan tada bio srušen. Nakon smrti Alberta IV., prema nasljednom ugovoru, vlast nad Momjanom prelazi u ruke Habsburgovca. Postavši njegovim vlasnicima Habsburgovci kreću u obnovu momjanskog kaštela. U drugoj polovici 15. stoljeća pod nepoznatim uvjetima Momjan prelazi u ruke njemačke obitelji Raunach koji gube posjed u mletačko-austrijskim sukobima. Nakon tih sukoba Momjan pada u mletačke ruke.

Sredinom je 14. stoljeća razoren od strane Venecije, da bi ga nakon nekog vremena obnovili Habsburgovci te da bi ga 1548. kupio Simeone Rota, rodom iz Bergama i to za 5.550 dukata. „Rota je kaštel pregradio u trapezoidan oblik s kvadratnom kulom te obnavlja prostorije za stanovanje, podiže kapelu sv. Stjepana i gradi novi kameni most.“¹¹ Današnje stanje kaštela prikazano je na slici broj 7.

Kaštel je napušten 1835., ali i dandanas se naslovljava kao kaštel Rota.

2.7. Paz

Paz se nalazi u Općini Cerovlje. Nema točnih naznaka kada je podignut, no pretpostavlja se da je to bilo negdje u 11. stoljeću. Od 1102. sve do kraja 13. stoljeća u posjedu je akvilejskog patrijarha, a zatim ga akvilejski patrijarh Raimondo della Tore izuzima iz Lupoglavske gospoštije te daje plemiću Uricilu čije je podrijetlo sporno. Pouzdani podatak o vlasnicima kaštela datira iz 1461. kada njime vlada „Jurije Pazar“ koji daje oslikati crkvicu sv. Vitala na groblju. Nakon Pazara, kaštelom vlada Baltazar Walderstein koji je tijekom rata Cambraiske lige i Mlečana umro u zatočeništvu. Waldersteina nasljeđuje kći Barbara koja je u braku s Bernardinom Barbom Kožljačkim. Njihov nasljednik, jedini preživjeli sin, Messaldo, 1570. odlučuje se za temeljitu obnovu kaštela. „U prizemlju gradskog zida i branič-kule otvaraju se strjelnice za vatreno oružje, a čitav kompleks dobiva izgled utvrđena dvora“¹² te je iznad ulaznih vrati uklesao obiteljski grb. Kako kaštel izgleda danas prikazano je na slici 8.

Za vrijeme reformacije, Messaldo i cijela njegova, obitelj osim jednog sina, obraćaju se na protestantizam. Ne uspijevajući ga obratiti, Messaldo ubija sina te biva kažnjen krvnikovom sjekrom 1589. Paz prelazi u nasljedstvo ostalih sinova, dok ga unuk najmlađeg Sigmundovog sina, Franz Karl Barbo, 1665. ne prodaje knezu Johannu Wikardu Auerspergu. Uz Paz, Auersperg otkupljuje i Barbov obližnji Belaj te Paz ostaje zapušten.

¹¹ Integrirani program za susjedstvo Slovenija - Mađarska – Hrvatska 2004.-2006., u: *Istarski kašteli – I castelli Istriani*, Revitas, 2007., str. 43.

¹² Željko Sirk, „Paz“, *Nova Istra-časopis za književnost, kulturološke i društvene teme*, Pula, zima 2002./2003., str. 217.-218.

Slika 8. Kaštel Paz

Izvor: Autoričina fotografija

2.8. Petrapilosa

Petrapilosa ili Kostel smješten je zapadno od Buzeta, iznad doline Bračane. „Kostel se u dokumentima prvi put spominje 965. u darovnici kojom akvilejski patrijarh Rodoald Porečkoj biskupiji daje razvalinu burga Ruvín, koji su srušili Slaveni.“¹³ Odakle dolazi ime kaštela? „Ime kaštela Petrapilosa najvjerojatnije je povezano s morfologijom i raslinjem područja na kojem se nalaze ruševine srednjovjekovne utvrde i ono u prijevodu doslovno glasi kosmati kamen.“¹⁴ Osim kao Petrapilosa, u Istarskom se razvodu kaštel spominje i pod imenom Kostel, dok ga danas domaći nazivaju samo Kaštel. Petrapilosa se počinje razvijati u 13. stoljeću za vrijeme njemačke viteške obitelji koja će se nazvati de Petrapilosa, a kao prvi vlasnik spominje se Vulingius de Petrapilosa. Nakon pada akvilejskih patrijarha u 14. stoljeću, Istra je podijeljena na mletački dio i Pazinsku knežiju koja od 1374. pripada Habsburgovcima. Petrapilosa prelazi u vlasništvo Venecije te je mletačko vijeće utvrdu 1440. predalo Nicoli Gravisiju, čija će obitelj ostati u vlasništvu sve do propasti feudalnih odnosa 1869. Kako izgleda kaštel? (Slika 9).

„Kaštel je okružen pojasom zidina, a na zapadnoj je strani izgrađen stambeni dio. Zidovi dopiru do izvorne visine s tri stambena kata, dok je glavna kula, u kojoj se povremeno živjelo sačuvana u izvornoj visini s četiri kata.“¹⁵ Kamena ploča s rupom u sredini, tzv. latrina, nalazi se na zapadnom zidu te označava preteču današnjega zahoda. Latrina je u ono vrijeme

¹³ Željko Sirk, „Paz“, *Nova Istra-časopis za književnost, kulturološke i društvene teme*, Pula, zima 2002./2003., str. 206.-216.

¹⁴ Darko Darovec, *Petrapilosa*, Koper 2007., str. 13.

¹⁵ Na istome mjestu.

označavala simbol zavidne razine komfora te se može reći da su ljudi u ono doba bili svjesni čistoće i dobre higijene“.

Slika 9. Petrapilosa

Izvor: Autoričina fotografija

2.9. Rašpor

Kaštel Rašpor je smješten na brdu Gradina, 600 metara sjeverno od istoimenoga naselja. Budući da se nalazio na jednom od prijevoja između Istre i Kranjske, Mlečani su ga nazivali *ključem čitave Istre*. Kaštel je najvjerojatnije izgrađen oko tisućite godine, a prvi pisani izvori ga spominju u 13. stoljeću kao Raspurch, Rasburg i slične inačice. Kao prvi vlasnik spominje se Filip Rašporski, vazal goričkih grofova iz obitelji Visgoni, tršćanskog podrijetla. Kaštel je dobio od svoga strica, tršćanskog biskupa Arlonga. Zbog financijskih poteškoća, „1358. grof Menhard VII. Gorički utvrdu je dao u miraz sestri Elizabeti, supruzi kneza Jurja Krbavskog.“¹⁶ Nakon nekoliko godina Gorički su otplatili svoje dugove te ponovno vratili Rašpor dok ga 1392. nisu ponovno predali u miraz. Godine 1392. dan je u miraz Menhardovoj kćeri Ani pri udaji za krčkog kneza Ivana Frankopana. Ana, zbog financijskih poteškoća, 1393. ponovno daje Rašpor u zajam i to Veneciji za 10.000 dukata. Ana vraća Rašpor 1395., a 1396. opet ga daje Veneciji u zajam, ali tada za 15.000 dukata. Nakon što je više puta dala Rašpor u zajam, Ana se 1398. odriče svih prava na njega, a 1402. njezina braća gorički i tirolski grofovi Henrik i Ivan Manjard konačno Veneciji prodaju utvrdu za 20.000 dukata. O mletačkoj stečevini Rašpora ima raznih polemika od strane različitih povjesničara. Primjerice, povjesničar Carlo

¹⁶ Slaven Bertoša, *Rašpor i Rašporski kapetanat*, Pazin 2005, .str. 23.

De Franceschi tvrdio je da su „Mlečani Rašpor dobili u zalog 1394. i da ga više nikada nisu otkupili gorički grofovi već da je trajno ostao u vlasti Mletačke Republike, dok povjesničar Bernardo Benussi navodi da je Venecija 1394. kupila Rašpor za 10.000 cekina od Ane, kćeri Majnardove sestre Elizabete.“¹⁷

Bez obzira na koji je način Venecija preuzela utvrdu, ona je na njoj počela izvršavati opsežne fortifikacijske radove koji su obavljani u više navrata. Utvrda je odigrala važnu ulogu više puta, ponajprije u ratu između akvilejskih patrijarha i Venecije. Dok je trajao rat Cambraiske lige (1508.-1523.), 1511. Rašpor su razrušili Kristofor Frankopan i Niccolò Rauber te od tada kaštel više nije naseljen. Iako su danas od kaštela ostali samo ostaci (slika 10) na temelju jednog tlocrta iz šezdesetih godina zna se da je Rašpor bio „manja pravokutna utvrda, približno duga 25 m, a široka 15 m“.

Slika 10. Ostaci kaštela Rašpor

Izvor: Josip Šiklić, prof.

Utvrda je bila odijeljena unutarnjim zidom na manje dvorište i veliki palas koji je pregradnim zidom bio podijeljen na dva jednaka dijela.“¹⁸

2.10. Savičenta

Savičenta se prvi put spominje 983. i to u dokumentu Otona II. gdje je u posjedu porečkog biskupa. No tada nema saznanja o postojanju kaštela na tom području. „Godine 1211.

¹⁷ Slaven Bertoša, *Rašpor i Rašporski kapetanat*, Pazin 2005, .str. 29.

¹⁸ Krešimir Regan - Branko Nadilo, „Utvrdne Ćićarije, Kastavštine i Istarske Liburnije“, *Gradevinar* 5, Zagreb 2012., str. 334.-344.

akvilejski patrijarh Volchero daje obitelji Sergijevaca, poznatijih pod imenom Castropola, u investituru posjed na čijem teritoriju je i Svetvinčenat¹⁹ ili Savičentu kako lokalno žiteljstvo naziva navedeno mjesto pa će se dalje u radu Svetvinčenat pisati Savičenta. Smatra se da Castropole započinj u izgradnju kaštela, a današnji oblik on dobiva za vrijeme vladavine mletačke obitelji Morosini. Naime, „1384. porečki biskup potvrdom daje svoj dio feudalne investiture u uživanje mletačkom plemiću Andreji Morosiniju, odnosno njegovim sinovima Leonardu i Giacomu“.²⁰ U drugoj polovici 16. stoljeća Morosini više nisu imali muških nasljednika, a posljednji se spominje Pietro Morosini. Prema nagodbi Pietra Morosinija i pape Klementa 7. dogovoreno je da ako obitelj više ne bude imala muških nasljednika posjed odlazi kao miraz kćeri u novu plemićku kuću. Nakon udaje Morosine i Angele Morosini za Marina i Almoròda Grimanija, kaštel prelazi novoj obitelji. Nakon iznenadnog požara Grimani obnavljaju kaštel te iznad ulaznih vrata postavljaju natpis koji svjedoči požaru i obnovu obitelji. Propašću Mletačke Republike Grimani ostaju samo formalni gospodari Savičente da bi je 1840., zajedno s okolnim zemljištem, prodali porečkom biskupu koji je sredinom 20. stoljeća predaje općini. Kaštel je četverokutnog oblika, izgrađen je u omjeru 3:5, ima tri kule, okrugle na sjevernom dijelu zida i kvadratnu na jugoistočnom zidu na kojoj se nalazi sat s dvadeset četiri kazaljke (slika 11) koji je bio tipičan za Mlečane u ono doba.

Slika 11. Kvadratna kula sa satom s 24 kazaljke

Izvor: Autoričina fotografija

¹⁹ Boris Vučić, „Kaštel u Svetvinčentu“, *Vjesnik istarskog arhiva*, Vol. 6-7 (1996.-1997.), Pazin 2001., str. 107.-150.

²⁰ Isto, str. 107.-150.

U istoj se kuli nalaze ostaci ognjišta na prvom katu te golubarnik na drugom katu. U jugozapadnom kutu bio je rezidencijalni dio, dok je palača smještena unutar obrambenih bedema. Na južnom se pročelju nalazi glavni ulaz u kaštel u koji se nekad ulazilo pokretnim mostom, a danas mu se pristupa preko čvrstog tla. Kaštel je poznat po dvije legende. Na travnatoj površini iza kaštela zvanj *žlinja*, za vrijeme blagdana sv. Ivana se održavala konjička igra, sve se odvijalo do „1713. kada je između dvadeset jednog natjecatelja pobjedu odnio nepoznati konjanik“,²¹ nepoznati zbog toga što je odbio primiti nagradu te jednostavno odjahao. Druga se legenda veže za vješticu Maru Rado(s)lović, lokalnu travarku podrijetlom iz Zadra koja je 1623. spaljena kao vještica te se slovi kao posljednja vještica koja je spaljena u Europi. Zašto je spaljena? Prema nekim pričama jer je ljubovala s grofom, a prema drugim pričama jer je bojila kosu i nokte, što u ono vrijeme nije nitko radio. Sam izgled kaštela, prošlost i legende dovoljan su materijal Savičenti da napravi priču za turističku valorizaciju, što Općina u posljednjih šest godina i iskorištava.

2.11. Šumber

Na mjestu stare prapovijesne gradine, u istočnom dijelu Raške doline, sagrađen je kaštel Šumber. Prvi se put spominje 1260. kada akvilejski patrijarh posjed predaje obitelji koja će se nazvati Schönberg te koja spada među goričke vazale. Nakon što obitelj Schönberg više nije imala muških nasljednika, nasljedstvo dobiva kćer, Anna Schönberg. Nakon što je postala udovica, 1444. prodaje ga Jurju Kerstleinu, u to vrijeme gospodaru Kršana. U mletačko-austrijskim sukobima 1508. Gašpar Kerstelein gubi Kršan i Šumber(g), koji su mu vraćeni 1509. Kršan je odlučio popraviti, a Šumber prodaje Herbersteinima Lupoglavskim 1515. Herbersteini 1525. zamjenjuju Šumber s Ferdinandom Habsburškim koji ga potom daje senjskom kapetanu Petru Kružiću. Nakon Kružićeve smrti, 1537. pri obrani Klisa, Šumber nasljeđuju kći Margareta udana za Ivana Sinkovića. Njihov sin nije imao muških nasljednika te posjed nasljeđuju kćeri. Tijekom Uskočkog rata od 1615. do 1617. Šumber trpi razaranja koja prestaju „kad austrijski general (španjolskog podrijetla) Baldassar Marradas y Vicque otima Veneciji veliki dio istarskih posjeda“.²² Od 1634. pa sve do kraja sredine 19. stoljeća kaštel je

²¹ Integrirani program za susjedstvo Slovenija - Mađarska -Hrvatska 2004.-2006., *Istarski kašteli – I castelli Istriani*, Revitas, 2007., str. 66.

²² Željko Sirk, „Paz“, *Nova Istra - časopis za književnost, kulturološke i društvene teme*, Pula zima 2002./2003., str. 219.-220.

u posjedu obitelji Brigido, budući da ga Pompeo II Brigido kupuje od Antona von Eggenberga. Sam izgled kaštela prikazan je na slici 12.

Slika 12. Šumber

Izvor: Autoričina fotografija

Kaštel, osim što mu je urušena unutrašnjost zgrade i dio jugozapadnih zidina, te što je dio pregrađen kao seosko imanje, i dalje ima sačuvani izvorni oblik koji upravo dokazuje fotografija.

3. KULTURNI TURIZAM

Valorizacija kaštela unaprijedila bi kulturni turizam Istre. Prije toga valja definirati što je to kultura te kakav je njezin međuodnos s turizmom. Kultura je „ukupnost materijalnih i duhovnih vrijednosti koje je čovjek stvorio u svojoj društveno-povijesnoj praksi, u svome svladavanju prirodnih sila, razvoju proizvodnje tijekom rješavanja društvenih problema.“²³ Ona može biti materijalna, nematerijalna, opipljiva i neopipljiva i sl. U radu je riječ o kaštelima, odnosno o dijelovima materijalne kulturne baštine Istre. Prema strategiji kulturnog razvitka Hrvatske, važnost kulture povećava se suradnjom s drugim sektorima, a jedan od tipova suradnje je kulturni turizam. Kultura je u odnosu na turizam „ukupnost materijalnih i duhovnih vrijednosti u oblasti turizma te stupanj čovjekova poznavanja tih rezultata, što uključuje u sebi poglede, odnose, rizike, ponašanje ljudi, bilo turista, bilo nositelja turističkih usluga svih vrsta.“²⁴

Strategijski je cilj uklapanje kulture i kulturnih djelatnosti u turističku ponudu, proširiti je na manje posjećena mjesta, stvoriti njezinu razlikovnu osobinu i time produljiti turističku sezonu. Neki od zadataka su isticanje lokalnih obilježja kao što su hrana, vino, okoliš i sl., turiste uključiti u lokalni život, organizirati tematske rute, organizirati suradnju s drugim kulturnim sektorima i time povećati imidž određenog mjesta. Pomoću kulturnog turizma „kultura se oživljava i prepoznaje od obaju strana turističkih poslova, tj. kulturni turizam podrazumijeva prijelaz autentičnog u atraktivno, potencijalnih turističkih atrakcija u realne turističke atrakcije“²⁵ čime se povećava atraktivnost određene destinacije. Osim toga, njime se povećava i njezina konkurentnost. „UNWTO u svojim prognozama do 2020. godine predviđa porast potražnje u sektoru kulturnog turizma za 15% godišnje, s prihodima od 50 milijardi eura godišnje.“²⁶

Kulturni turizam, osim što povećava konkurentnost i atraktivnost destinacije, njegove se značajke mogu primijetiti u ekonomskim i sociokulturnim utjecajima na destinaciju. „Ekonomski utjecaj turizma predstavlja prikupljanje ili usvajanje vrijednosti drugih kultura te na taj način ostvarivanje doprinosa u razvoju nacionalnih ekonomija.“²⁷ To se očituje u prihodima od prodanih ulaznica, boravišnih pristojbi, pokroviteljstva i sl. Razvoju turizma

²³ Daniela Angelina Jelinčić, *Abeceda kulturnog turizma*, Zagreb 2008., str. 27.

²⁴ Isto, str. 30.

²⁵ Jasmina Gržinić, *Međunarodni turizam*, Pula 2014., str. 174.

²⁶ Na istome mjestu.

²⁷ Jasmina Gržinić, *Međunarodni turizam*, Pula 2014., str. 192.

pogoduje i filmska industrija. Kada se kod kaštela Savičente i Pazina dodatno promovirao serijal „Borgia“, francusko-njemačko-češke produkcije u režiji Toma Fontane, s Johnom Domanom i Markom Rayderom u glavnim ulogama, koji se 2014. snimao u Hrvatskoj, kašteli su bili jedna od lokacija.

Može se zaključiti da kulturni turizam utječe na održavanje lokaliteta i njegovu valorizaciju te na zapošljavanje i rast životnog standarda stanovništva. Međutim, ekonomski utjecaji kulturnog turizma imaju svoje nedostatke, a to su komercijalizacija kulture, izmišljena tradicija, stereotipizacija, banalizacija i dr. Kako bi se spriječile negativne posljedice, valja voditi računa o lokalnim vrijednostima, kapacitetu nosivosti te simulaciji pozitivnih utjecaja na lokalnu ekonomiju.

3.1. Pozitivni i negativni utjecaji kulturnog turizma

U turizmu su ljudi na prvome mjestu, a svaka osoba je uz svoju osobnost posebna s obzirom na religijska uvjerenja, običaje, odijevanje, tradiciju, jezik, spol, dob, rasu i sl. te se svaka individua treba poštovati. „Kroz sociokulturni utjecaj turizam značajno utječe na promjene ponašanja kako turista tako i stanovništva destinacije, odnosno njihovih sustava vrijednosti i načina života.“²⁸ U tablici broj 1. bit će prikazani pozitivni i negativni sociokulturni utjecaji u turizmu.

²⁸Jasmina Gržinić, *Međunarodni turizam*, Pula 2014., str. 193.

Tablica 1. Prednosti i nedostaci sociokulturnih utjecaja turizma

Prednosti	Nedostaci
Razumijevanje drugih društava	Turizam može u velikom broju stvoriti napetost između domaćina i gosta
Razvijanje i održavanje veze s drugim religijama i zemljama	Turizam potiče rast kriminala u lokalnim zajednicama i devijantno ponašanje
Ponovno uspostavljanje ili zadržavanje kulturne baštine	Seksualna iskorištavanja turista od strane nekih mještana
Mogućnost zemalja odredišta	Uništavanje tradicije, kao i domaćeg stanovništva
Širenje turista „kulturnih interesa“ i prihvaćanje stranih jela i pića	Usvajanje „incomers“ mode i ponašanja
	Kako turističke brojke rastu, odnosi između domaćina i gosta postaju površni

Izvor: Jasmina Gržinić, *Međunarodni turizam*, Pula 2014., str. 193.

3.2. Europske kulturne rute

Europske kulturne rute jedan su od programa Europske Unije kako bi se omogućio kontakt turista s raznim kulturama. „Kulturna ruta je dionica u prostoru sastavljena od materijalnih i nematerijalnih, kulturnih i povijesnih elemenata“,²⁹ a ukoliko je ruta tematska, ti su elementi povezani prema određenoj temi. U Hrvatskoj i Istri izrađene su već neke kulturne rute, npr. Mitološke rute, Rute bajki, Parenzana, vinske ceste. No, na primjeru kaštela mogla bi se organizirati neka tematska ruta istarskih kaštela ili tu rutu još više specijalizirati. Budući da je u srednjem vijeku, razdoblju intenzivne gradnje takvih građevina, Istra bila podijeljena između dvije velesile, Mletačke Republike i Habsburške Monarhije, ta bi se ruta mogla podijeliti na dvije, tj. na rutu mletačkih kaštela i habsburških kaštela. Prije toga bi se svaki kaštel trebalo osigurati i valorizirati na svoj način, ali o tome će biti više riječ u sljedećim poglavljima.

²⁹ Jasmina Gržinić, *Međunarodni turizam*, Pula 2014., str. 204.

3.3. Akcijski plan za razvoj kulturnog turizma

U Hrvatskoj se kulturni turizam razvija od 2000.³⁰ te je prema TOMAS istraživanju upoznavanje kulturne baštine i posjet raznim manifestacijama osmi motiv dolaska u Hrvatsku. Taj je motiv posebice izražen kod osoba od 29 do 50 godina i kod onih koji tu destinaciju posjećuju po prvi put. Usprkos tome, ipak postoji želja za unaprjeđenjem takve vrste turizma. Upravo se Akcijskim planom za razvoj kulturnog turizma potiče razvoj kulturno-turističke ponude Hrvatske. Akcijski plan razvoja kulturnog turizma dopuna je Strategiji razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020.

Akcijski plan sastoji se od pet strateških ciljeva, a to su: razvoj i opremanje nacionalne kulturno-turističke atrakcije s kvalitetnim vizitacijskim sadržajima, osmišljavanje i pripremanje kulturno-turističkog proizvodnog portfelja na nacionalnoj i regionalnim razinama spremnim za plasman na turističko tržište. Treći strateški je cilj aktiviranje međunarodnog i domaćeg tržišta, kvalitetnim i dobro osmišljenijim marketingom, kako bi se stvorila tržišna prepoznatljivost na međunarodnoj razini te potaknula domaća potražnja, a na to se nadovezuje četvrti strateški cilj koji potiče stvaranje institucionalnih i organizacijskih preduvjeta za razvoj kulturnog turizma uspostavom nacionalnog liderstva i strateških partnerstva. Posljednji, „peti strateški cilj, odnosi se na unaprjeđenje znanja, vještina i kompetencija dionika kulturnog turizma za razvoj proizvoda i kulturu usluge.“³¹ Metode za realizaciju strateških ciljeva su osiguranje kvalitetne infrastrukture kako bi se kulturna baština predstavila na zanimljiv i kvalitetan način. Slijedi stvaranje diversificirane kulturno-turističke ponude koju treba promovirati te uključiti razne dionike i formirati partnerstva, zato što uključivanjem više osoba dobivamo više ideja i sredstava za napredak.

3.4. Kulturni turizam u Istri

Kako bi kultura u Istri i dalje ostala na istoj ili se povećala na višu razinu kreirana je Istarska kulturna strategija, koja obuhvaća razdoblje od 2014. do 2020., djelo u kojem su jasno, precizno i realno definirani ciljevi Istarske županije u navedenom razdoblju. Moto pod kojim je strategija napravljena je „Kreativna Istra za kreativnu Europu.“ „Istarska kulturna strategija,

³⁰ Renata Tomljenović - Snježana Boranić Živoder, *Akcijski plan razvoja kulturnog turizma*, Zagreb 2015., str. 6.

³¹ Isto, str. 22.

kao doprinos kreativne Istre kreativnoj Europi, važan je temelj koji će omogućiti i kandidiranje prema europskim fondovima, umrežavanje s europskim kulturnim institucijama, udrugama, umjetnicima.³² Upravo su europski fondovi jedno od najvećih mogućnosti koje je moguće iskoristiti za valorizaciju kaštela s obzirom da su zbog stanja u kojima se oni nalaze potrebne velike investicije kako bi ih se vratilo u željeno stanje. Vizija kulturnog razvitka Istre je Istra - regija kulture. „Konkretno to znači povezivanje kulturne specifičnosti Istre kroz difuziju ideja i informacija, uspostavljanje suradničkih modela među akterima u kulturi, reduciranje troškova kroz zajedničku upotrebu infrastrukture, organizacijskih i ljudskih kapaciteta, stvaranje inovativnih pristupa kulturnoj proizvodnji i upotrebu naprednih tehnologija.³³ U Istri je vidljivo djelovanje mnogih kulturnih krugova, što se očituje kroz arhitekturu, jezik i običaje. Djelovanje srednjeeuropskog, zapadnoeuropskog i mediteranskog kulturnog kruga vidi se kroz istarske kaštele, jer kao što je i prije navedeno u Istri su vladale Mletačka Republika i Habsburška Monarhija / Austro-Ugarska. Osim toga višejezičnost, tj. talijanski je jezik prisutan u svim aktivnostima i strategijama djelovanja. „U strategiji je postavljeno pet ciljeva, a to su: unaprjeđenje rada ustanova u kulturi i neinstitucionalnog kulturnog sektora, unaprjeđenje nakladničke djelatnosti u Istri, izgradnja kulturne infrastrukture koja bi bila namijenjena umjetničkoj produkciji, edukaciji, prezentaciji i čuvanju građe, učinkovitije upravljanje kulturnom infrastrukturom, ustanovama i projektima te povećavanje interesa javnosti za kulturnu baštinu i suvremenu umjetničku produkciju te produbljivanje njihova razumijevanja.³⁴ Kako bi se ostvarili navedeni ciljevi, potrebno je potaknuti proizvodnju, distribuciju, odnosno potaknuti umrežavanje i povezivanje između nositelja kulturnog života, čime bi se racionalnije koristili organizacijski, financijski, ljudski i materijalni resursi svakog subjekta. Drugi je korak diversifikacija resursa s posebnim naglaskom na one financijske, tj. razvijanje programa koji imaju potencijal, a nisu dovoljno iskorišteni te se time povlači sredstva iz EU fondova s obzirom da su priljevi iz državnog proračuna za kulturu u Istri iz godine u godinu sve manji. Treći je korak razvoj publike i pozicioniranje kulturnog sektora u javnosti kroz medijski prostor i kulturne industrije. Organizacije specijalizirane za djelatnosti kojima se nastoje ostvariti ciljevi bit će provoditelji aktivnosti, a to su npr. muzeji, arhivi, izdavačke kuće,

³² Vladimir Torbica - Davor Mišković, *Istarska kulturna strategija za razdoblje 2014. do 2020. godine*, Zagreb 2014., str. 4.

³³ Isto, str. 9.

³⁴ Isto, str. 13.

Županija, Sveučilište i dr., dok će se pokazatelji mjeriti uspješnošću provedenih aktivnosti te će se uspoređivati s očekivanim rezultatom.

4. TURISTIČKA VALORIZACIJA ISTARSKIH KAŠTELA

Naslov je rada „Turistička valorizacija istarskih kaštela“. Sada kada je prikazan povijesni osvrt za svaki istarski kaštel koji ima potencijal za turističku valorizaciju, valja objasniti način na koji bi se oni valorizirali. No prije svega u idućim potpoglavljima dat će se pojmovno određenje valorizacije i metode valorizacije istarskih kaštela.

4.1. Valorizacija – pojmovno određenje

Što je to valorizacija? Prema Hrvatskoj enciklopediji, valorizacija se definira kao vrednovanje ili „utvrđivanje vrijednosti imovine i imovinskih prava.“³⁵ Valorizacija je način za utvrđivanje turističkog potencijala neke destinacije ili pojedinačnog prostora, kulturno-povijesnog spomenika. U slučaju istarskih kaštela, utvrđuje se vrijednost pojedinačnih kulturno-povijesnih spomenika te se na temelju toga priređuju ideje za njihovo ponovno vraćanje u život. Kod turističke valorizacije treba imati na umu koju će uporabnu vrijednost imati određeni prostor te na temelju toga koju će imati tržišnu vrijednost. S obzirom na navedeno, utvrđuju se kvantitativni i kvalitativni motivi dolaska turista na određeno područje te se na temelju dolaska mjeri njihovo zadovoljstvo. Je li ono što su posjetili bilo vrijedno puta koji su prevalili, vremena koje su utrošili i novca koji su potrošili. Kako bi turisti bili zadovoljni prevaljenim putem, utrošenim vremenom i potrošenim novcem, potrebno je napraviti analizu turističkih potreba i procijeniti mogućnost turističkih posjeta. Danas sva turistička literatura navodi da su turistima „dosadili“ sunce i more te da traže neka nova iskustva, neke nove doživljaje i odmor od svakodnevnice.

4.2. Turistička valorizacija

U nastavku će se predstaviti nova uporabna i tržišna vrijednost kaštela te zašto bi uz sunce i more te ostalu kulturnu baštinu Istre, posjet kaštelima bio još jedan od motiva dolazaka turista u Istru. Kao što je već u prijašnjim poglavljima navedeno, kašteli su danas u derutnom stanju te je potrebna velika obnova, budući da općinski proračuni ne mogu podržati takav zahvat, a u tome im ne može pomoći ni državni proračun s obzirom da on za kulturu izdvaja samo jedan posto, potrebno je pronaći neke nove izvore financiranja. Jedan od izvora su

³⁵ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=63777> (22. lipnja 2017.)

zasigurno EU fondovi koje neke općine već daleko iskorištavaju. U sljedećim potpoglavljima bit će predstavljen integrirani razvojni program „KulTERRA“ kojim se namjeravaju revitalizirati kaštel Morosini – Grimani u Savičenti te Petrapilosa u blizini Buzeta. Uz „KulTERRu“, Općina Savičenta planira kaštel prenamijeniti u difuzni hotel te će se predstaviti njihov plan. Nadalje, predstaviti će se program revitalizacije kaštela Kršana koji je predviđen Master planom općine te dio programa revitalizacije kaštela Paz i Momjan koji će biti nadopunjeni autoričnim idejama. Budući da valorizacija kaštela Kožljak, Šumber, Boljun i Rašpor nije predviđena nikakvim Master planovima te nije kandidirana ni na kakve EU projekte, njihovu valorizaciju osmislila je autorica rada, pri čemu nije ulazila ni u kakve financijske analize, budući da to nije tema rada te da nije stručna u tom području. Ideje se nadovezuju na Istarsku kulturnu strategiju čiji je moto „kreativna Istra za kreativnu Europu“, a jedan od ciljeva je izgradnja kulturne infrastrukture koja bi bila namijenjena umjetničkoj produkciji, edukaciji, prezentaciji i čuvanju građe, učinkovitije upravljanje kulturnom infrastrukturom, ustanovama i projektima te povećavanje interesa javnosti za kulturnu baštinu i suvremenu umjetničku produkciju i produbljivanje njihova razumijevanja. Sljedeći taj cilj osmišljena je valorizacija navedenih kaštela.

4.2.1 Integrirani razvojni program „KulTERRA“

Integrirani razvojni program „KulTERRA“ naziv je programa za dodjelu bespovratnih sredstva iz EU, za regionalni razvoj, za projekte obnove kulturne baštine. „KulTERRA“ je orijentirana na revitalizaciju istarskih kaštela Morosini – Grimani u Svetvinčentu te Petrapilosa u Buzetu, čime se namjerava postići njihova veća prepoznatljivost i atraktivnost. „Ukupna vrijednost projekta iznosi 24.848.218,20 kuna, dok se 19.204.801,29 kuna financira bespovratnim EU sredstvima“,³⁶ što je subvencija od visokih 85%.

U kaštelu Morosini-Grimani se namjerava postaviti zbirku oružja Ferlin koja je sada smještena u zgradi nekoliko metara od kaštela. Uz to namjerava se urediti prezentacijski centar s autohtonim prehrambenim proizvodima cijele središnje Istre. Nadalje, predviđa se uređenje „Kapetanove sobe“ koja je u biti uređena kao da je iz vremena 16. stoljeća. Kaštel je već danas atraktivan prostor za vjenčanja, a u svrhu ovog projekta te očuvanja nematerijalne kulturne baštine bit će predstavljeni stari običaji vjenčanja. Uz kapetanovu sobu, uredit će se prostor za

³⁶<https://razvoj.gov.hr/vijesti/istarskoj-zupaniji-nova-sredstva-iz-eu-fondova/3503> (7. lipnja 2017.)

održavanje manifestacija, kongresa i sajмова te suvenirnica s tradicionalnim istarskim proizvodima.

U Petrapelosi projektom su također predviđeni razni kulturni, edukativni i prezentacijski sadržaji unutar kaštela uz aspekt „oživljene povijesti“ ili kako je danas poznatiji izraz „living history“.

Oživljena povijest je prezentiranje nekadašnjeg načina života upotrebljavajući replike odjeće, oružja te raznih drugih alata kako bi se ispričala priča o razdoblju koje se prezentira. Ona se postiže uporabom povijesnih artefakata i okružja te prikladnim rekonstrukcijama, kako bi se ispričalo priču o ljudima koji su te artefakte koristili.

Važno je napomenuti da će sadržaj pomoću audio vodiča, taktilnih tlocrta te promotivnog materijala biti izrađen i na Brailleovom pismu, te će se tako prilagoditi i slijepim osobama. Ukupno trajanje projekta iznosi 30 mjeseci te se njegov završetak predviđa do 1. lipnja 2019.

4.2.2 Difuzni hotel Savičenta

Općina Savičenta puno ulaže u kaštel te osim kandidature na prethodno naveden projekt ima i planove za izgradnju difuznog hotela. U Savičenti „trenutno postoji 11 iznajmljivača različito kategoriziranog privatnog smještaja i na taj način svaki gost može odabrati koju kategoriju smještaja želi, a sama recepcija nalazila bi se u sklopu Info punkta prostorije koja je obnovljena sredstvima iz EU fondova u sklopu projekta „REVITAS“.³⁷

Što je to difuzni hotel? To je hotel koji ima sve elemente klasičnog hotela kao što su smještaj, recepcija, čišćenje soba i sl., ali uz šarm koji inače imaju kuće za odmor u malim istarskim mjestima kao što je Savičenta.

Izgradnjom takve vrste hotela i prethodno navedenih dodatnih sadržaja, turizam Savičente, ali i cijele Istre, produžio bi se na cijelu godinu, čime bi se povećao općinski i županijski proračun, povećao bi se sam imidž destinacije te zaposlenost ljudi.

4.2.3 Srednjovjekovni tematski park

Dvigrad ima veliki turistički potencijal budući da je ostao sačuvan kao jedan cijeli srednjovjekovni grad, no on se nalazi u jako derutnom stanju te su potrebni veliki novčani iznosi

³⁷ Općina Svetvinčenat, *Difuzni hotel i turističko stambena zona „Mandule“*, Svetvinčenat 2014., str. 3.

da se s njime može napraviti nešto slično kao što se planira u Savičenti i Petrapelosi. Za sada je samo uređena crkva sv. Sofije gdje se također održavaju vjenčanja i razne manifestacije, no kako bi to poprimilo ambijent cijelog srednjovjekovnog grada neophodno je uređenje čitavoga prostora. Povezano s prijašnjom tematikom oživljene povijesti, u Dvigradu se po uzoru na legendu o skrivenom blagu Henryja Morgana koji je „tijekom bijega od jedrenjaka engleske flote duboko u Jadransko more i u konačnici stigao do Linskoga zaljeva gdje je pronašao Dvigrad i sakrio blago“,³⁸ održava Istra Inspirit event „Morganovo blago“, obogaćeno tradicijskim istarskim plesovima koji prikazuju dvigradsko društvo prije kuge i Uskočkog rata.

Ideja srednjovjekovnog tematskog parka sastoji se od nekoliko dijelova. Budući da se na zapadnom dijelu nalaze prostorije za vojnu posadu, na jugozapadnoj strani bio je smješten obrtnički dio, dok su ostali dio kaštela zauzimale kuće za obične građane. U tematskom parku bi se tako na različitim dijelovima prezentirao način života Dvegrajaca. U obrtničkom dijelu prezentirali bi se ondašnji alati i djelatnosti, u prostoru za vojnu posadu vojne vještine, dok bi se u prostoru za obične građane predstavio način života običnih građana. Između bi se nalazile zabavne sprave kao što su npr. srednjovjekovna gondola koja se pokreće na ruke, kmetski stolac koji kažnjava lopove i sl.. Kako bi se dobio potpuni doživljaj zabavnog parka, sve bi bilo uređeno replikama alata, oružja i odjeće onog doba, a cjelokupni ugođaj dobio bi se pomoću VR naočala, pomoću kojih bi se stekao potpuni ugođaj vremena kada je Dvigradom vladala Venecija. To je bilo ujedno razdoblje kada je Dvigrad bio i najaktivniji. Navedenim projektom Dvigrad bi dobio novo ruho te ne bi iz dana u dan sve više propadao.

4.2.4 Čuvar Istarskog razvoda – kaštel Kršan

Čuvar Istarskog razvoda – kaštel Kršan naziv je projekta Turističke zajednice i Općine Kršan za revitalizaciju postojećeg kaštela, gdje je u 19. stoljeću pronađen prijepis Istarskog razvoda iz 16. stoljeća. Cilj projekta je „aktivacija povijesne jezgre starog grada Kršana kreiranjem turističkih usluga komplementarnih s očuvanjem i konzervacijom kulturne baštine.“³⁹ Taj se projekt sastoji od nekoliko dijelova. Prvi dio je soba Istarskog razvoda u kojoj bi bio smješten interaktivni muzej na temu Istarskog razvoda s hologramom koji bi se mogao prolizati. Sljedeći dio je soba Levca Križanića koji je ujedno bio i prepisivač Istarskog razvoda te bi u sklopu ove prostorije bio postavljen interaktivni centar gdje bi se prezentirala glagoljica,

³⁸ <https://visitkanfanar.hr/atrakcije/dvigrad/> (22. lipnja 2017.)

³⁹ Općina Kršan, *Mater plan turizma Općine Kršan*, Kršan 2017., str. 44.

a gdje bi svaki turist pomoću tehnologije mogao napisati svoje ime ili neki pojam na svojem jeziku koji bi se kasnije prepisao na glagoljicu. Treći dio se također odnosi na glagoljicu, a on je Cartiera gdje bi svaki turist mogao sam izraditi papir od starih tkanina te na njih prepisivao riječi na glagoljici i to tintom i perom. Četvrti dio se odnosi na samoniklo bilje gdje bi se turisti mogli upoznati s proizvodnjom eteričnih ulja gdje bi se i sami mogli okušati u toj djelatnosti. Peti dio projekta odnosi na Krafi kuću jer su krafi, oblik raviola, jedan od specijaliteta Općine Kršan. U prostorijama bi se organizirali tečajevi izrade krafa te prezentiranje i degustiranje. Šesti dio odnosi se na Gastro-laboratorij koji je osmišljen „kao škola kulinarstva za tradicijske specijalitete središnje Istre u suradnji s „Hrvatskim kuharskim savezom“ gdje će se provoditi tečajevi za pripremu tradicijskih jela, pri čemu će se koristiti lokalne namirnice kao što su morski plodovi iz Plominskog zaljeva, divljač s Plominske gore, voće i povrće iz Čepičkog polja, tartufi i druge gljive, samoniklo bilje s obronaka okolnih uzvisina, ostali lokalni proizvodi poput sireva, pršuta, maslinovog ulja, vina i dr.“⁴⁰ Uz praktični dio, predviđen je i prostor za teoretsku obuku vezanu za Gastro-laboratorij. Posljednji, sedmi dio, odnosi se na Kršonski pir kao dio nematerijalne baštine Kršana. Od realizacije projekta očekuje se potpuna obnova kaštela, otvaranje novih radnih mjesta te ostvarenje prihoda zajednice. Kraj projekta predviđa se do 2021.

4.2.5 Nazmon

Kaštel u Pazu poznat je po tragediji gdje je Messaldo 1589. ubio svojeg sina jer se nije htio preobratiti na protestantizam. Ova je tragedija inspirirala Vladimira Nazora na pisanje „Monstruma iz Paza“ pa je odatle autorica rada ideju nazvala „Nazmon“, a riječ je o revitalizaciji kaštela Paz koja je započela u siječnju 2017. „Za radove je Ministarstvo kulture osiguralo 250 tisuća kuna, a Istarska županija 50 tisuća kuna.“⁴¹ Cjelokupan iznos nije dovoljan da se potpuno obnovi kaštel, ali će se ta obnova odvijati po fazama. Nakon obnove na području se namjerava urediti info-punkt ili neki muzejski prostor. Ideja autorice je muzejski prostor vezan za Vladimira Nazora i njegovo djelo „Monstrum iz Paza“, gdje bi se na suvremeni način uz pomoć tehnologije predstavio život i način života Vladimira Nazora te put njegova pisanja

⁴⁰ Općina Kršan, *Mater plan turizma Općine Kršan*, Kršan 2017., str. 45.

⁴¹ Mirjan Rimanić, Obnavlja se kaštel „Nazorovog monstruma“ iz Paza, *Glas Istre*, 10. siječnja 2017., dostupno na <http://www.glasistre.hr/vijesti/pula-istra/obnavlja-se-kastel-nazorovog-monstruma-iz-paza-542136> (22. lipnja 2017.)

navedenog djela. Obnavljanjem, kaštel bi također dobio novo ruho te novu uporabnu vrijednost, čime bi se također ostvario veći prihod, zaposlenost te imidž destinacije.

4.2.6 Kožljački kunfin

Kožljački kunfin je naziv autoričine ideje za revitalizaciju kaštela Kožljak. Zašto? Budući da se kaštel nalazi na razmeđu nekadašnje austrijske i mletačke Istre, mogao bi se urediti kao prostor gdje se na zabavni način uspoređuje mletački i austrijski način života za vrijeme novoga vijeka. Projekt je osmišljen kao interaktivan sadržaj s turistima gdje bi oni različitim zagonetkama i igrama zaključivali što je pripadalo austrijskom, a što mletačkom dijelu Istre. S obzirom da se za Kožljak veže legenda o feudalcu Nikoliću koji je konja pokopao s počastima te uz to održao kršćanski pogreb, u kaštelu bi bio postavljen model konja u čijim bi se ustima nalazio popis nagrada. Tako bi turisti nakon igre kocku šećera, budući da konji jedu šećer, prislonili modelu konja koji bi potom isplazio jezik gdje bi se nalazio papirić s nagradom turistu, a nagrade bi bile lokalni proizvodi okolnih OPG-ovaca (obiteljsko poljoprivrednih gospodarstva). Pri realizaciji projekta, osim što bi se obnovio kaštel, profitirali bi okolni OPG-ovci te cijela lokalna zajednica, budući da je za ulaz planirana ulaznica od 40 kuna.

4.2.7 GlagoBoljun

GlagoBoljun je također autoričina ideja za valorizaciju kaštela Boljuna, budući da je Boljun tijekom novoga vijeka bio centar glagoljaške pismenosti. Ideja je da se u jednom dijelu kaštela pomoću video zida prezentira Boljunska kronika, „glagoljski rukopisni dokument koji bilježi događaje od 1451. do 1622. godine.“⁴² U zapisima su autori kronike boljunski župnici Vincent Frlanić, Ivan Križmanić i Bernardin Velijan zapisivali zanimljive događaje iz povijesti Istre, vijesti o ratovima i bitkama iz tog razdoblja i sl. te bi se pomoću toga turisti bolje upoznali s načinom života navedenog razdoblja. U drugom dijelu kaštela održavala bi se škola glagoljaštva, dok bi treći dio kaštela bio zadužen za izradu suvenira motivima glagoljice te uređivanje prostorije tim motivima, tako bi svaki turist dao svoj doprinos valorizaciji kaštela, a usput i kući ponio uspomenu koju je sam izradio, čime kaštel ne bi više propadao i stajao prazan već bi dobio neku svrhu na zadovoljstvo čitave zajednice.

⁴² <http://www.istrapedia.hr/hrv/2035/boljunska-kronika/istra-a-z/> (22. lipnja 2017.)

4.2.8 ŠumberArt

ŠumberArt je također naziv autoričine ideje za valorizaciju kaštela Šumbera, gdje bi se u perivoju kaštela održavale likovne večeri tijekom ljetnih mjeseci. Šumber spada pod Općinu Sveta Nedjelja koja je pripadala u nekadašnji kotar Labin. Ovim projektom može se napraviti suradnja Općine Sveta Nedjelja i Labina koji slovi kao grad umjetnika, budući da u njemu djeluje oko 30-ak umjetnika i čak 17 galerija. Time bi umjetnici iz Labina mogli dolaziti u Šumber i predstavljati svoje radove te pomoći turistima u izrađivanju njihovih slika. Uz to večeri bi bile popraćene živom glazbom i plesom gdje bi sudjelovali klapa „Barun“ iz Svete Nedjelje i Kulturno društvo „Sveta Nedjelja“ te lagana zakuska uz proizvode lokalnih OPG-ovaca. Likovne večeri prikladne su tijekom ljetnih mjeseci, a tijekom zimskih mjeseci u nedjeljno popodne organizirale bi se likovna popodnevna, također uz živu glazbu i laganu zakusku, čemu bi se dodala izrada starih zanata te predstave u kojima bi sudjelovali učenici Osnovne škole Sveta Nedjelja. Za financiranje zborova i OPG-ovaca ulaz na večeri ili podneva koštao bi simboličnih 30 kuna za osobe od 18 godina nadalje, dok bi za djecu od 12 do 18 godina bio 15 kuna, a za manje od 12 godina ulaz bi bio besplatan. Valorizacijom navedenog kaštela turisti bi dobili motiv za dolazak u Šumber, a time bi naselje dobilo novi imidž na korist cijele lokalne zajednice.

4.2.9 Brigido – hotel Baština

Kaštel u Lupoglavu se svojim izgledom razlikuje od ostalih istarskih kaštela. Zbog toga, ideja je da se on prenamjeni u hotel Baštinu. „Hotel Baština (heritage) je vrsta hotela u pretežito starim, tradicijskim, povijesnim, ruralno-urbanim strukturama i građevinama, uređen i opremljen na tradicijski način.“⁴³ Prema Pravilniku o razvrstavanju, kategorizaciji i posebnim standardima ugostiteljskih objekata iz skupine hoteli, hotel Baština mora pružati usluge smještaja i prehrane ulaz mora biti odvojen od javne površine. Nadalje mora imati prijamni hol s recepcijom, smještajne jedinice, zajednički sanitarni čvor, ali i ostale sadržaje u svrhu potrošnje. Brigido bi u prizemlju imao prijamni hol s recepcijom te jednu prostoriju gdje bi se pomoću video zida prikazivala kratka povijest kaštela. Na prvom katu nalazio bi se restoran s tradicionalnim istarskim jelima, a u ostalim prostorijama nalazile bi se sobe sa sanitarnim

⁴³ Ana Marija Kajić, *Hotel Baština – Heritage hotel*, dostupno na <https://www.linkedin.com/pulse/hotel-ba%C5%A1tina-heritage-ana-marija-kaji%C4%87> (23. lipnja 2017.)

čvorovima. Okoliš kaštela uredio bi se s aromatičnim biljem, tako da bi restoran mogao koristiti začine iz svoga vrta te da turisti koji dođu mogu uživati u prirodi. Takvom valorizacijom kaštel bi dobio novu funkciju, ali da bi se ideja realizirala najprije je potrebno srediti vlasničke odnose.

4.2.10 Ca-Rašpor

Kaštel Rašpor je u jako derutnom stanju da bi se ga uspjelo prenamijeniti za npr. neki muzejski prostor. Za njegovu valorizaciju moguće je osmisliti neku ideju koja bi se održavala na otvorenom. Autorica ima dva prijedloga. U prvi uključila bi udrugu Istra Inspirit koja se bavi organizacijom kulturno-povijesnih manifestacija uključujući glumu, glazbu, ples i gastronomiju. Budući da je Rašpor stradao u ratu Cambraiske lige 1511., pomoću Udruge uprizorila bi se jedna takva bitka. Tako prostor ne bi bio prepušten vremenu već bi se tijekom ljetnih mjeseci, kada udruga održava svoje događaje, dobio svoju namjenu. Druga ideja da se turisti sami okušaju u bitci, ali ne na način da se bore već da se natječu. U okolini kaštela postavilo bi se po nekoliko punktova gdje bi turisti dobili neki zadatak, npr. trebali bi riješiti neku zagonetku, zapisati neku riječ i sl., punktovi bi vodili sve do prostora gdje se nalazio nekadašnji palas te tko prvi dođe, opet dobiva nagradu, tj. drveni ključ kojim se ovlašćuje upravljanje kaštelom, budući da je njegova strana pobijedila. Za takav oblik valorizacije uz novčana sredstva, ljudi koji bi to radili, izradu info-punktova, ključeva i sl., potrebno je redovito održavati teren na čijem se području nalazi kaštel.

4.2.11 Rota – wine

Rota wine je autoričina ideja za valorizaciju kaštela Rota u Momjanu. Budući da se u blizini Momjana nalaze poznati istarski vinari, Kabola, Vinarija Kozlović te Vina Prelec, kaštel je osmišljen kao prostor gdje bi se ti vinari okupljali te organizirali degustacijske večeri uz tradicionalnu istarsku hranu. Osim degustacije, uz pomoć ostalih stručnjaka kao što su sommelieri, organizirao bi se tečaj sommelierstva za sve zainteresirane turiste, ali i za domaće stanovništvo. Također, svaka bi vinarija imala svoj kutak gdje bi se na video zidu prikazivala njihova povijest, a uz to u drugom kutku bio bi prikazan proces izrade vina te bi se svaki turist mogao okušati u toj djelatnosti. Interijer kaštela bio bi uređen kao iz doba 16. stoljeća kada ga je kupio Simeone Rota po kojemu zdanje nosi naziv.

Istarska županija, surađujući s Općinom Buje, u sklopu projekta „Put kaštela sjevernog Jadrana“, namjerava zgradu nekadašnje mljekare koja se nalazi u blizini kaštela Rota, prenamijeniti u „Kuću kaštela“ koja je zamišljena kao multifunkcijski prostor koji je posvećen kaštelima te njihovoj materijalnoj i nematerijalnoj baštini. Ideja o Rota wineu te o „Kući kaštela“ savršeno bi se nadovezale. Najprije bi turisti upoznali kaštele, a onda bi imali priliku i posjetiti jedan takav gdje bi se usput zabavili i nešto naučili.

4.2.12 Tura istarskih kaštela

Prethodno je navedena ideja Istarske županije o „Putu kaštela sjevernog Jadrana“, ali taj bi se put vodio u jednoj prostoriji gdje bi se posjetitelji na jednom mjestu upoznali s poviješću i baštinom kaštelom. Tura istarskih kaštela obuhvaćala bi njihovu fizičku turu koja bi započela u Kožljaku, a završila upravo u Momjanu, u „Kući istarskih kaštela“, gdje bi ukratko saželi sve ono što su vidjeli. Svaki kaštel ima nešto posebno te bi u svakome od njih turisti nešto novo, posebno i drugačije isprobali. Ukoliko se ne uspiju realizirati sve ideje ukoliko Kršan, Savičenta, Buzet, Momjan i Paz uspiju realizirati svoje ideje, već je to dovoljno za jednu zanimljivu turu gdje bi turisti mogli nešto vidjeti, naučiti i sami izraditi, a ne samo razgledavati građevine u poluraspadnutom stanju. Takav način umrežio bi cijelu Istru, produljio turističku sezonu, zaposlio ljude te povećao proračun.

4.2.13 Dani otvorenih „vrata“

Regija Furlanija i Julijska Venecija dva puta godišnje organizira Dane otvorenih vrata za svoje kaštele i to u travnju i listopadu, pri čemu se ulaznica za kaštel plaća sedam eura, a sav se prihod ulaže za dodatnu obnovu i ulaganje u njih. Budući da su istarski kašteli u derutnom stanju te da je za njihovu obnovu i prenamjenu i prije navedenih ideja potrebna velika novčana sredstva, ta sredstva se mogu početi prikupljati po uzoru na talijansku regiju. U istarske se kaštele ne može samo tako ući zbog opasnosti od urušavanja, a i zbog prometne dostupnosti do njih. Neke ceste čak nisu ni asfaltirane, a i ako jesu, nisu u adekvatnom stanju za sva prijevozna sredstva. Nadalje, nedostaje signalizacija do njih, možda netko od turista koji dolazi u Istru želi posjetiti takve građevine, a ne može, jer ne zna da se tako nešto nalazi ovdje. Kako je zbog urušavanja opasno ući u same kaštele, možda ispred njih mogu organizirati neki događaji, npr. koncerti, predstave, gastronomske manifestacije, čime bi se u krugu kaštela nešto

dogadalo te bi se počela prikupljati sredstva za njihovu valorizaciju i bolju budućnost. Prije toga valjalo bi urediti prometnice i izraditi signalizaciju.

ZAKLJUČAK

Kašteli spadaju među najmonumentalnije građevine koje se nalaze u Istri te su značajni za razvoj kulturnog turizma, čime se povećava konkurentnost i atraktivnost čitave Istre, a time i cijele Republike Hrvatske. Valorizacijom kaštela ostvarili bi se ciljevi akcijskog plana za razvoj kulturnog turizma u RH do 2020. koji je dopuna Strategiji za razvoj turizma RH do navedene godine. Također ostvarili bi se i ciljevi Istarske kulturne strategije čija je vizija Istra – regija kulture.

Kako bi se valorizacija odvijala na način da ne dođe do banalizacije i komercijalizacije kulture, a to su neki od negativnih čimbenika kulturnog turizma, valja se dobro upoznati s povijesnim činjenicama općenitog razvoja kaštela koje se odnose na povijesni kontekst Istre u srednjovjekovlju. Svrha gradnje kaštela bila je obrambena, a oni su se prestali graditi kada zbog pojave novog načina ratovanja više nisu mogli podnositi tu funkciju. Osim povijesnog konteksta, valja se upoznati s povijesnim činjenicama svakog kaštela, kada se prvi put spominje, tko su bili njegovi vlasnici te je li kaštel zapamćen po nekom posebnom događaju, legendi i sl.

Danas su turisti sve zahtjevniji te zbog stresnog načina života putuju više puta godišnje i to na manje dana. Uz to, ne traže samo sunce i more, već kao što je više puta navedeno u radu, žele i neke nove doživljaje i iskustva. Valorizacija bi se kaštela odvijala na način da se turiste aktivno uključiva u sam sadržaj, da oni u njima mogu nešto novo naučiti i isprobati, a da se usput i zabave te da se pri tome ne zaboravi sam povijesni kontekst pojedinog kaštela.

Kašteli su danas u derutnom stanju te su neke općine kao što su Savičenta, Buzet, Kršan, Cerovlje i Buje prepoznali taj problem te su se odlučili investirati u njihovu obnovu, bilo putem vlastitih sredstava, sredstava iz Ministarstva kulture ili kandidiranjem na EU fondove koji daju veću količinu sredstava koja je potrebna za njihovu valorizaciju. Ostale općine nisu prepoznale taj problem te se kašteli nastavljaju raspadati, a uz to prometnice nisu u dobrom stanju da bi neki veći strojevi mogli dospjeti do njih i obnoviti ih. Autorica je navela ideje za turističku valorizaciju kaštela, no ostaje pitanje hoće li se ideje realizirati te postoje li neke možda bolja rješenja za navedeni zahvat.

POPIS LITERATURE

1. Knjige

1. Bertoša, Slaven, *Osebnjino mjesto austrijske Istre- Lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku*, Srednja Europa, Zagreb 2011.
2. Bertoša, Slaven, *Rašpor i Rašporski kapetanat*, Katedra Čakavskog sabora Pazin, 2005.
3. Darovec, Darko, *Petrpilosa*, Založba Annales, Koper 2007.
4. Deanović, Ana, *Utvrde i perivoji*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb 2001.
5. Gržinić, Jasmina, *Međunarodni turizam*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula 2014.
6. Integrirani program za susjedstvo Slovenija - Mađarska -Hrvatska 2004.-2006., *Istarski kašteli – I castelli Istriani*, Revitas, 2007.
7. Jelinčić, Daniela Angelina, *Abeceda kulturnog turizma*, Intermedia, Zagreb 2008.

2. Zbornici

1. Marijan, Bradanović, „Novi kaštel Lupoglav“, *Zbornik Općine Lupoglav 5*, ur. Jakovljević Božo, Lupoglav 2005., str. 57.-61.
2. Vučić, Boris, „Kaštel u Svetvinčentu“, *Vjesnik istarskog arhiva*, Vol. 6-7, (1996.-1997.), Pazin 2001., str. 107.-150.

3. Časopisi

1. Regan, Krešimir i Nadilo „Branko“, „Utvrde Ćićarije, Kastavštine i istarske Liburnije“, *Građevinar 5*, Zagreb 2012., str. 334.-344.
2. Sirk, Željko, „Paz“, *Nova Istra - časopis za književnost, kulturološke i društvene teme*, sv. XXII, Pula, zima 2002./2003., str. 206.-216.

4. Akcijski planovi i strategije

1. Općina Kršan, *Master plan turizma Općine Kršan*, Općina Kršan, Kršan 2017.
2. Općina Savičenta, *Difuzni hotel i turističko stambena zona „Mandule“*, Općina Savičenta, Savičenta 2014.

3. Tomljenović, Renata i Boranić Živoder, Snježana, *Akcijski plan razvoja kulturnog turizma*, Ministarstvo turizma, Zagreb 2015.
4. Torbica, Vladimir i Mišković, Davor, *Istarska kulturna strategija za razdoblje 2014. do 2020. godine*, Istarska županija, Zagreb 2014.

5. Internetski izvori

1. Brigido – hotel baština

<https://www.linkedin.com/pulse/hotel-ba%C5%A1tina-heritage-ana-marija-kaji%C4%87>,
23. lipnja 2017.

2. Dvigrad

<http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=773> 13. lipnja 2017.

3. Glagoboljun

<http://www.istrapedia.hr/hrv/2035/boljunska-kronika/istra-a-z/>, 22. lipnja 2017.

4. „KulTERRA“

<https://razvoj.gov.hr/vijesti/istarskoj-zupaniji-nova-sredstva-iz-eu-fondova/3503>, 7. lipnja 2017.

5. Nastanak i razvoj kaštela

<http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1328>, 7. svibnja 2017.

6. Nazmon

<http://www.glasistre.hr/vijesti/pula-istra/obnavlja-se-kastel-nazorovog-monstruma-iz-paza-542136> 22. lipnja 2017.

7. Srednjovjekovni tematski park

<https://visitkanfanar.hr/atrakcije/dvigrad/>, 22. lipnja 2017.

8. Valorizacija

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=63777>, 22. lipnja 2017.

6. Ostalo

1. Rašpor

Autor fotografije: Josip Šiklič, prof.

POPIS SLIKA I TABLICA

1. Popis slika

Slika 1. Prostorni raspored istarskih kaštela.....	4
Slika 2. Kaštel Boljun - masivna okrugla kula.....	6
Slika 3. Moncastello	7
Slika 4. Kaštel Kožljak.....	8
Slika 5. Dijelovi kaštela Kršan preuređeni u stambene zgrade	10
Slika 6. Novi kaštel Lupoglav	11
Slika 7. Kaštel Momjan.....	12
Slika 8. Kaštel Paz.....	14
Slika 9. Petrapilosa	15
Slika 10. Ostaci kaštela Rašpor	16
Slika 11. Kvadratna kula sa satom s 24 kazaljke	17
Slika 12. Šumber	19

2. Popis tablica

Tablica 1. Prednosti i nedostaci sociokulturnih utjecaja turizma.....	22
---	----

SAŽETAK

U radu je predstavljena turistička valorizacija kaštela u svrhu kulturnog turizma. U prvom dijelu opisuje se poimanje kaštela te povijesni kontekst njihove gradnje. Gradnja kaštela je obilježila istarsko srednjovjekovlje. Koliko su različiti toliko su isti, jer glavna svrha gradnje takvih zdanja bila obrambena funkcija.

U drugom dijelu daje se povijesni kontekst svakoga pojedinog odabranog kaštela. Kašteli su navedeni abecednim redom, a odabrani su zbog svojega stanja i potencijala za valorizaciju.

Istarski su kašteli danas u derutnom stanju te je potrebno nešto poduzeti za valorizaciju u turističke svrhe, točnije u svrhu kulturnog turizma koji se obrađuje u trećem dijelu. Zašto baš u svrhu kulturnog turizma? Upoznavanje kulture osmi je motiv dolaska turista u Hrvatsku, čime se dolazi do zaključka da turisti ne dolaze samo odmoriti dušu i tijelo već usput dolaze i nešto naučiti. Odrednice kulturnog turizma prikazane su u trećemu poglavlju.

Pojmovno određenje valorizacije obrađuje se u četvrtom poglavlju te se uz to navode i ideje za turističku valorizaciju istarskih kaštela. Valorizacija znači vrednovanje, valorizacijom bi kašteli dobili novu uporabnu vrijednost te bi se sačuvali od propadanja. Osim o povijesnom kontekstu, turisti bi ponešto naučili o samoj regiji Istri, a usput bi se zabavili budući da ideje za valorizaciju uključuju interaktivni, dinamični sadržaj. Tako bi se ostvario i strategijski cilj, odnosno ukalupljivanje kulture u turističke sadržaje te bi Istra bila prepoznata kao regija kulture. Nadalje omogućio bi se kontakt s drugim kulturama s obzirom da su istarski kašteli izgrađeni po uzoru na one u ostalim dijelovima Europe pa je time moguće povezivanje s takvim regijama kao npr. susjednom talijanskom regijom Furlanijom i Julijskom Venecijom.

Pri valorizaciji ne smije doći do banalizacije kulture. Svaku ideju treba povezati s povijesnim činjenicama koje se odnose na pojedini kaštel i mjesto u kojem se nalaze, npr. glagoljica koja je povezana s Boljunom ili pak legenda o feudalcu Nikoliću koja je povezana s Kožljakom itd.

Nadalje, treba misliti i na lokalnu zajednicu te je uključiti, bilo kroz zapošljavanje ili korištenjem njihovih proizvoda, kao što su npr. proizvodi okolnih OPG-ovca. Ideje su stavljene na papir te valja pričekati je li ih zbog situacije u državi i same situacije u kojoj su kašteli danas moguće ostvariti.

Ključne riječi: Istra, turistička valorizacija, kašteli, srednjovjekovlje, kulturni turizam, derutno stanje, ideje, lokalna zajednica

SUMMARY

This paper presents the tourist valorization of citadels with their purpose for cultural tourism. The first part describes the concept of citadels and the historical concept of their construction. Istrian medieval age was greatly influenced by construction of citadels. As different they were, they were also similar because their main purpose was defense.

The second part provides the historical context of every chosen citadel. Citadels are presented in the alphabetical order and chosen due to their condition and valorization potential.

Today Istrian citadels are in a rather poor condition and certain actions are necessary for tourist purpose valorization, precisely cultural tourism purpose which is presented in the third part of this paper. Why cultural tourism purpose? Experiencing different cultures is the eighth motive for tourists' arrivals in Croatia which leads to conclusion that tourists do not come here only to relax but they come to learn something. Cultural tourism determinants are presented in the third part.

Conceptual definition of valorization is dealt within the fourth part and it provides ideas for tourist valorization of Istrian citadels. Valorization means evaluation and it would provide a new use and value for citadels as well as protection from deterioration. Besides the historical context, tourists would learn something about the Istrian region and have fun at the same time since the ideas for valorization include interactive dynamic contents. The strategic goal would thus be achieved or tourist contents would provide cultural contents too and Istria would be recognized as the culture region. This would lead to further contacts with different cultures since Istrian citadels were patterned after citadels in other parts of Europe thus providing connections with such regions as the neighbouring Italian region Friuli Venezia Giulia.

Valorization should not lead to trivialization of culture. Every idea should be connected to historical facts related to certain citadel and the place in which they are found. For example, Glagolitic script connected to Boljun or the legend of seignior Nikolić which is connected to Kožljak etc.

Furthermore the local community should be taken into consideration and involved through employment or use of their products such as the products of local family farms. Ideas are put on paper and we should wait to see is it possible to realize them due to the situation in the country and the condition of the citadels.

Key words: Istria, tourist valorisation, citadels, medieval age, cultural tourism, poor condition, ideas, local community

Sažetak pregledala: Tea Šiško, prof.